van zijn smartbetuiging over het feit, dat wij zoo sterken nadruk legden op den afstand, welke er ligt tusschen zijn standpunt en het onze.

Hij gelieve het van ons aan te nemen, dat onze smart niet minder groot is.

Alleen — zij betreft niet het meten, maar het bestaan van dien afstand.

Het geldt hier een werkelijkheid, waarvoor wij het oog niet mogen sluiten.

Wij staan voor een: non possumus, wij kunnen krachtens ons beginsel niet anders.

Als wij dan in het kort van repliek dienen, kan er wellicht een klein misverstand uit de wereld worden geholpen.

Dat wij spreken van „modernist" en „modernistisch" in plaats van „een moderne" en „modern" waar het de wereldbeschouwing en theologie aangaat, welke Dr Hooykaas aanhangt, voele hij niet als een „steek".

In een vroegeren jaargang (welken weet ik niet precies, in mijn vacantie-verblijf heb ik de vorige jaargangen niet bij de hand) heb ik uitvoerig rekenschap gegeven over deze terminologie.

Ik ben n.l. van meening, dat door het kiezen van den naam „modern" andersgeloovenden als wij in een verkeerd daglicht worden geplaatst.

„Modern" toch staat in tegenstelling met „antiek".

En nu komen wij er heel begrijpelijk tegen op, dat onze belijdenis en beschouwing geantikeerd zou zijn.

Wel is dat door theologen als Dr H. Oort ook met evenzooveel woorden uitgesproken.

Doch wij kunnen daarin niet berusten.

Het Calvinisme is volgens mij nog even vitaal in de 20ste als het dat was in de 16de en 17de eeuw.

Het voelt zich in den tegenwoordigen tijd thuis.

Het heeft een levensboodschap ook voor den mensch van vandaag en den mensch der toekomst.

In dat opzicht is het minstens even zoo modern als het Vrijzinnig Protestantisme.

Evenmin als wij den Roomschen kunnen toestaan, dat zij zich kortweg „katholieken" noemen, kunnen wij er vrede mee hebben, dat zij, die Dr Hooykaas het liefst als Vrijzinnig-Protestanten aanduidt, den naam van „modernen" voor zich alleen opeischen.

Als het er op aankomt, achten wij onszelf de ware modernen, evenals wij ook de pretentie voeren, de ware katholieken te zijn.

Wij meenden de geestelijke nazaten van Scholten en Opzoomer geen onrecht te doen, wanneer wij hen betitelden met een woord, die het door henzelf gekozene wel het dichtst nadert.

Roessingh bepaalt ergens dit als een der kenmerken van het modernisme, dat het zich materieël aanpast bij nieuwe geestesrichtingen, welke telkens weer opkomen.

De geschiedenis van het modernisme drukt op deze opvatting m.i. het zegel.

Het modernisme ziet in die nieuwere religieuse stroomingen evoluties van den éénen godsdienst.

Het aanvaardt ze, omdat ze modern zijn.

Wie nu iets aanneemt, omdat het modern is, kan dunkt mij geen juister benaming voor zichzelf uitdenken dan „modernist".

Even verwonderde ik er me over, dat volgens Dr Hooykaas het „isme" konfijt.

Men geeft gewoonlijk wel af op het „isme".

Maar spreekt men daarin elkander niet gedachteloos na?

Ieder maakt van „ismen" een druk gebruik.

Dr Hooykaas heeft tegen Modernisme, Humanisme, Vrijzinnig Protestantisme niet het minste bezwaar.

Ik niet tegen Calvinisme, Theisme en andere.

Behoorde dat isme-argument niet zoo zachtjes aan te worden opgeborgen?

Als ik er Dr Hooykaas een plezier mee kan doen, wil ik hem gaarne „Vrijzinnig Protestant" noemen. Juist omdat dit woord een minder praegnanten inhoud heeft, luisteren wij vanzelf al niet naar dien naam. Vindt Dr Hooykaas dien echter mooi, ziet hij daarin de korrekte uitdrukking van zijn gevoelen, dan respekteeren we hem daarin volgaarne.

Slechts verkeeren we in de mocilijkheid, dat niet alle geestverwanten op den term „Vrijzinnig Protestant" zoo gecharmeerd zijn als hij. Hij weet dat nog veel beter dan ik. Wat is er b.v. niet te doen geweest over „Vrijzinnig Christelijk"? Hoevelen zijn er nog altijd niet gehecht aan „Modern". Dezer dagen vergaderde de vereeniging van „Moderne Theologen". Als allen het met Dr Hooykaas eens waren, zou het voor ons bijzonder gemakkelijk zijn. Indien wij echter permanent spraken van „Vrijzinnig Protestanten", zou men wellicht weer van andere zijde daartegen bezwaren inbrengen.

Een tweede aanteekening heeft betrekking op de aanduiding „pantheïstisch", welke ik op Dr Hooykaas' geloofsbelijdenis toepaste. Laat ik eraan mogen herinneren, dat ik voor Gereformeerden schreef. Daarom ga vooraf de vraag: wat verstaan Gereformeerden onder pantheïsme? Zij onderscheiden tusschen theïsme, pantheïsme en deïsme. Het is tot gemeengoed onder hen geworden, dat het deïsme zoo goed als uitsluitend huldigt de transcendentie Gods; het pantheïsme de immanentie Gods, terwijl het theïsme even krachtig de transcendentie als de immanentie leert. En nu is er bij Dr Hooykaas nergens een spoor van te vinden, dat hij werkelijk ernst maakt met de transcendentie Gods. Ook in bovenstaande apologie spreekt hij alleen van „verheven immanentie". Zoo kan hij moeilijk anders dan bij de pantheïsten worden ingedeeld. Hij voert te zijner verdediging aan: „ieder blad van mijn boekje getuigt, dat ik er vêr van ben te gelooven, dat God en de Schepping identiek zijn". Ik heb dit ook reeds in mijn artikelen doen uitkomen. Maar de spil, waarom alles zich beweegt is dit: als Dr Hooykaas zegt „God" en „Schepping", bedoelt hij daarmee dan hetzelfde als wij? Dit nu moet op z'n minst betwijfeld. Over het verschil in „Godsbegrip" handelde ik vroeger reeds. Maar ook zijn „scheppingsbegrip" is het onze niet. Blijkbaar vereenzelvigt hij schepping te veel met „natuur-gebeuren". Hoewel hij er geen bezwaar tegen heeft, dat men voor God de blinde namen „Natuur" of „Leven" in de plaats schrijft (Tien Hoofdpunten bl. 32), zoo denk ik er geen oogenblik aan hem tot de naturalistische pantheïsten te rekenen. Maar de naturalistische pantheïsten zijn de eenigen niet. Als ik mij niet vergis is het pantheïsme van Dr Hooykaas aan het axiologisme van de Neo-Kantiaansche filosofie georiënteerd. Heel duidelijk heeft hij zich daaromtrent niet verklaard. Wij houden niet van de methode om iemand vragen voor de leggen. Dr Hooykaas beschouwe dan ook de volgende vragen alleen als rede-figuren. Gelooft Dr Hooykaas, dat God bestond vóór er een chaos en een kosmos was? Gelooft hij, dat God deze wereld niet om eenigerlei reden noodig had, dat Hij die niet het aanzijn behoefde te geven? Gelooft hij, dat God de wereld door Zijn machtwoord alleen tot het bestaan riep? Gelooft hij, dat God oneindig hoog boven de wereld en haar geestelijke waarden uitgaat, dat Hij er niet is om de wereld en die waarden, maar enkel en uitsluitend om Zichzelf? Indien hij dit alles bevestigen kon, zou hij nog niet Gereformeerd behoeven te zijn, maar hij zou toch geen pantheïst, maar een theïst wezen. Niet hij, die het onderschrijft, gelijk ook wij van harte doen „want in Hem leven wij en bewegen wij ons en zijn wij" is een pantheïst, maar wèl hij, die eenzijdig deze waarheid voorstaat. De laatste moge zich dan liever panentheïst heeten, het pantheïsme en het panentheïsme zijn toch in den wortel één.

Indien het niet zoo reklame-achtig stond, zou ik Dr Hooykaas voor zijn opmerking over het Humanisme naar enkele geschriften en artikelen van mijn hand verwijzen. Meer dan eens reeds heb ik gepoogd het wezen van het Humanisme bloot te leggen. Ik had daarvoor echter wat meer ruimte noodig dan mij nu, in een vakantie-nummer, ten dienste staat. Dr Hooykaas geeft aan Humanisme een enger beteekenis dan men gewoonlijk doet. En zelfs in die beteekenis moet het door ons worden afgewezen. Onze hooggeschatte opponent schouwt de zielsbeleving van den mensch onder den gezichtshoek der openbaring Gods. God openbaart zich daarin. Ter verduidelijking stel ik weer twee vragen. Openbaart God Zich in alle zieleroeringen? Zoo ja, hoe hopeloos tegenstrijdig wordt dan die openbaring. Voor het optimisme, dat men die belevingen ook maar eenigermate tot harmonie kan brengen, ontneemt de ervaring elken grond. Zoo neen, alzoo: openbaart God Zich in sommige „zielsontwaringen" en niet in alle, waar is dan uw kriterium, waar is de norm, die in staat stelt te schiften tusschen ware en valsche openbaring? Hierop blijft Dr Hooykaas, als we goed lezen, het antwoord schuldig. Het Humanisme in zijn edelsten vorm ontleent dan ook altijd zijn norm aan den mensch. De mensch is zichzelf tot norm. De cirkelredeneering, welke door hen gevolgd wordt, die hierbij nog van openbaring spreken, kan deze konklusie niet krachteloos maken. En als de mensch zelf tot norm wordt gemaakt, is dit dan geen menschvereering? Wordt dikwijls onbewust, maar toch feitelijk niet God gemaakt tot een produkt van 's menschen denken op grond van zijn ervaring? Dr Hooykaas vraagt: „wat is de objectiviteit der Openbaring .... tenzij deze subjectief wordt aanvaard?" Ik antwoord: zeer veel. In de Schrift lees ik ergens: het woord der prediking d.i. de objektieve openbaring, deed hun geen nut, omdat het met het geloof niet gemengd was. De hoorders trokken van de prediking geen voordeel. Maar daarmee had de openbaring haar objektiviteit niet ingeboet. Daarmee was ze niet waardeloos geworden. De openbaring is zelfverheerlijking Gods en dat zou zij blijven al werd zij door niemand aangenomen. Daarom gebood God één van Zijn profeten om te prediken „hetzij zij het hooren, hetzij zij het laten zullen". De waarde der openbaring is niet afhankelijk van ons geloof. Zoo belijdt het de Calvinist. En hij trekt uit die belijdenis konsekwenties, welke hier niet behoeven uiteengezet. Bovendien, Dr Hooykaas kent geen openbaring buiten den mensch. Ik kan hier natuurlijk geen dogmatisch traktaat over de openbaring schrijven. Ik wil alleen opmerken, dat slechts in de openbaring buiten den mensch de verlossing van den gevallen mensch gelegen is. De zondige mensch is als instrument van die openbaring, die tot zaligheid leidt, onbruikbaar geworden. Daarom heeft God Zijn eigen Zoon niet gespaard. Christus is voor ons het centrum van alle Zijns- en alle Kenopenbaring, welke ons heil bewerkt en ons omtrent dat heil bewustheid schenkt. Daarom kunnen we met het openbaringsbegrip van Dr Hooykaas niet instemmen. Het schakelt voor ons den Middelaar Gods uit.

Door zoo beginsel te stellen tegenover beginsel, zal Dr Hooykaas gevoelen, hoe weinig aanrakingspunten er zijn tusschen hem en ons. Dat is niet onze verkiezing. Dat mag niet geweten aan minder vriendelijkheid van onze zijde. Maar ons beginsel noopt er ons toe. Er zijn nu eenmaal geen grooter antipoden dan Calvinisme en Humanisme.

Dr Hooykaas zal hieruit begrijpen, dat ons beginsel ons niet belet waardeering te koesteren voor zijn persoon. Onze Heiland ging ons daarin voor. Principieël stond Hij tegenover den rijken jongeling. En toch, zijn persoon beminde Hij. Zoo vinden ook wij onder onze principieële tegenstanders beminnelijke, sympathieke persoonlijkheden. Wij lijden er onder — en beschuldigen onszelf tevens, dat we dit veel te weinig doen — dat hun beginsel diametraal tegenover het onze staat. En in onze beste uren gaat ons gebed voor hen op, dat zij mochten gelooven wat wij gelooven, mochten genieten wat wij genieten.

Of er dan heelemaal niets is, wat we ook principieël in Dr Hooykaas en de zijnen waardeeren kunnen? Zeker, wij zien ook in hen werkingen van Gods algemeene genade. Ook komen die uit in hun geloofsbelijdenis. Die zijn saam te vatten in het woord: idealisme. In den strijd tegen het materialisme, dat zooveel zielen in onze dagen verdorren doet, willen we hen zelfs als bondgenooten begroeten.

Maar verder kunnen we tot onzen spijt niet gaan.

Indien dit kwantitatief is weer te geven, moeten we helaas herhalen: de vijf percent bereikt dit niet.

En nu Dr Hooykaas' voorstel om gezamenlijk een brochure uit te geven, waarin hij tegenover mij rekenschap van gevoelens aflegt en mijn artikelen worden opgenomen.

Indien de beslissing hierover in de handen van de hoffelijkheid mocht worden gelegd, zou ik niet aarzelen in dit voorstel te treden. Ik ben er zeker van, dat Dr Hooykaas' bijdrage door waardigheid van bestrijding zou uitmunten. Met zulk een opponent is het zelfs verleidelijk om in één brochure van gedachten te wisselen.

Evenwel komen nog andere motieven hierbij in aanmerking.

Voorcerst zouden mijn artikelen in zulk een uitgave niet passen. Zij zijn uitsluitend gericht tot Gereformeerden. Zij spreken hun taal. Bij een brochure, als Dr Hooykaas op het oog heeft, stel ik mij een geheel ander publiek voor. Ik zou dan ook een geheel nieuw opstel moeten leveren.

Daarenboven: van „pro en contra"-brochures verwacht ik heel weinig. De vroegere godsdienstgesprekken bleven veelal onvruchtbaar. De debatten, gelijk die gedurende enkele jaren in het gebouw der Vrije Gemeente te Amsterdam tusschen „Vrijzinnig Protestantsch" en „Orthodox" werden gevoerd, schoten hun doel voorbij. Ik vrees, dat dit ook met de door Dr Hooykaas voorgestelde brochure het geval zou zijn.

Veel nuttiger acht ik het, dat wie zich voor het modernisme interesseert „modernistische" werken raadpleegt, terwijl men het Calvinisme het best kan leeren kennen uit de standaardwerken, die het in den jongsten tijd in ons land heeft geschapen.

Hoezeer de uitnoodiging van Dr Hooykaas door mij op prijs gesteld wordt, hij zal het mij ongetwijfeld ten goede houden, dat ik liever mijn krachten reserveer voor arbeid, die naar het mij voorkomt, overvloediger vrucht belooft.

HEPP.

Corrigenda.

Doordat per abuis de drukproef van ons artikel „De mystieke faktor in de Calvinistische Wetenschap" naar Amsterdam is gezonden, konden wij geen korrektie aanbrengen. De zin is echter niet zóó geschaad, dat wij een lijst van verbeteringen hier afdrukken. Liever verwijzen wij naar de uitgave dezer rede, welke binnenkort verschijnt.

Een storende fout komt voor op bl. 316 van het vorige nummer van ons blad. In de eerste kolom, regel 6 van boven, moet in plaats van „Belijdeniskerk", gelezen worden „Belijdende Kerk".

HEPP.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN.

Partijen in de Partij.

Vóór de verkiezingen ware het niet raadzaam geweest dit onderwerp aan te snijden.

Verkiezingsinstrumenten zijn in den regel uiterst gevoelig.

Een kleinigheid is er slechts toe noodig afwijking te veroorzaken.

Zoo'n kleinigheid zou in een persdiscussie kunnen bestaan.

Daarom hadden wij vóór de verkiezingen niet de ver-

antwoordelijkheid op ons durven nemen tegen een symptoom van ziekte, dat wij in de Antirevolutionaire Partij waarnemen, te waarschuwen.

Nu de verkiezingen echter achter den rug liggen mag daarmee niet te lang gewacht.

Vroegtijdig medikamenten toedienen is beter dan uitstellen tot een ingrijpende operatie noodzakelijk wordt.

Voor onze groote politieke organen brengt het eigenaardige moeilijkheden met zich, den vinger op deze wonde te leggen.

Daarom achten wij het gelukkig, dat ons blad ook een politiek-sociale rubriek bezit.

Onze opmerkingen dragen geenerlei officieel karakter.

Niemand zal er aan denken onze partijleiding er voor aansprakelijk te stellen.

Daardoor kunnen we des te grooter vrijmoedigheid gebruiken.

De verontschuldiging welke onze kerkelijke pers pleegt aan te bieden, wanneer ze zich met de politiek inlaat, kan hier achterwege blijven.

Wij spreken hier nostro iure, krachtens ons recht.

De zaak is deze.

In het jaar, dat aan de verkiezingen voorafging, werd getracht de Hervormde Antirevolutionairen en de Christelijke Gereformeerde Antirevolutionairen in min of meer vaste formatie te organiseeren.

Zij, die daartoe het initiatief namen, werden daarbij gedreven — wij twijfelen daaraan geen ondeelbaar oogenblik — door de zuiverste bedoelingen.

Vooreerst hebben zij wel het meest te worstelen met de misvatting, als zouden de personen, die in de politiek antirevolutionair zijn, kerkelijk tot de Gereformeerde Kerken behooren.

En wij verstaan het, dat zij op een middel zonnen, om het eens heel evident te doen uitkomen, dat dit met den waren stand van zaken ten eenenmale strijdt.

Door zich afzonderlijk te organiseeren, hoewel in de Antirevolutionaire Partij blijvende, vestigden zij er sterk de aandacht op, dat de Antirevolutionaire Partij haar vleugelen veel verder uitbreidt, dan sommigen willen doen gelooven.

Vervolgens wordt door vele partijen gedongen om de kiezersgunst van Hervormden en Christelijke Gereformeerden.

De Hervormden — en dan heb ik speciaal het oog op hen, die ons principieel het naast staan — ontvangen aanzoeken van de Christelijk Historischen, de Hervormd Gereformeerde Staatspartij en de Staatkundig Gereformeerde partij.

En deze loopen geen blauwtje.

De Confessioneelen zijn overwegend Christelijk Historisch of Lingbeekiaansch.

Die aan den kant van den Gereformeerden Bond staan verdeelen hun stemmen over Antirevolutionairen, Christelijk Historischen en de Kerstenpartij.

Terwijl er ook onder de Ethischen zijn, die Antirevolutionair stemmen.

Onder de Christelijke Gereformeerden kiest de een Antirevolutionair, de ander een man van de Kerstengroep.

Waar nu van verschillende kanten tot die Hervormden en tot de Christelijke Gereformeerden wordt geroepen: deze is uw kandidaat, bij hem zijn de belangen van Uw kerk alleen veilig, kan het geen verwondering wekken, dat de Antirevolutionairen uit die kerken bijzondere maatregelen troffen om krachtiger propaganda dan totnogtoe te voeren.

Taktiek scheen dit te gebieden.

Toch zijn we er vast van overtuigd, dat deze taktiek verkeerd is.

Door die partijvorming in de Partij bewerkt men al wil men dit niet, een begin van loswerking.

Partijen in een partij zijn niet minder schadelijk dan de beruchte ecclesiolae in ecclesia, kerkjes in de kerk.

Hebben de laatste een kerkontwrichtend effekt gehad, de eerste zullen stellig partijontwrichtend blijken.

Die partijen in de Partij moeten om hun bestaan te rechtvaardigen op den duur zekere zelfstandigheid toonen.

Zij zullen met specifieke eischen komen.

En dan heeft men den strijd in eigen boezem ontketend.

Geen verzekeringen, dat men dit niet wenscht, baten hier.

Psychologisch is dit proces onafwendbaar.

Daarenboven moet het funest genoemd, dat die partijen in de Partij kerkelijk georiënteerd zijn.

Heeft de Antirevolutionaire Partij onder aanvoering van Kuyper er angstvallig voor gewaakt om de politiek niet te verkerkelijken, thans dreigt men dit veilige spoor te verlaten.

De kerkelijke kwestie wordt in de politiek gehaald.

Dit is niet louter profetie.

De werkelijkheid gaf het reeds te aanschouwen.

Artikel 36 van de Geloofsbelijdenis werd reeds door meer dan een Hervormden Antirevolutionair als een twistappel in de Partij geworpen.

Men verklaarde zich tegen de schrapping van de woorden, dat de Overheid geroepen is om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, waartoe de Synode der Gereformeerde Kerken te Utrecht in 1905 besloot, en maakte dit tot een politiek sjibboleth.

Vooral Prof. Dr H. Visscher, nummer één op de lijst van de Antirevolutionairen in den kieskring Utrecht, trok in deze sterk van leer.

Hij liet zich bepaald in een voor de Gereformeerde Kerken vijandigen zin uit.

Hier volgt een citaat tot bewijs.

„Anders (dan de Afscheiding) is de beweging van 1886, die vrucht is van kerkelijke politiek: het begrip der zgn. vrije kerk werd ingevoerd. Dit begrip is verre van onschuldig, immers het geheele staatsbegrip moet dan gewijzigd worden. Calvijn zou vermoedelijk gegruwd hebben van een dergelijke Libertijnsche conceptie. Het Neo-Calvinisme staat in zijn beschouwing van de verhouding van Kerk en Staat ver af van Calvijn, die niets wilde weten van zulk een vrije kerk-idee en den noodzakelijk daarmede gepaard gaanden tolerantie-staat, welke van liberalistischen oorsprong is. De leus van niet alleen volstrekte vrijheid van religie, maar ook van onbelemmerde openbaring naar buiten, welke luide wordt aangeheven, speelt in Rome's kaart evenals Thorbecke's liberalisme."

„Dit nu", zoo vervolgt Prof. H. Visscher, „is in flagranten strijd met heel art. 36. Het consequente gevolg daarvan ware: het artikel ganschelijk te schrappen. Zoo zou de overheid vervallen in het tegendeel van wat art. 36 belijdt. Het zet de deur open voor volmaakte losbandigheid en de revolutie. Aan Christus' souvereine majesteit is ook de Staat onderworpen. Onder het masker eener valsche vrijheidsleuze mag de Staat niet meewerken het volk naar den afgrond te voeren."

Door zulke taal wordt de splijtzwam in de Antirevolutionaire Partij aangekweekt.

Eigenlijk ligt hierin besloten, dat zij, die in de schrapping van dezen passus bewilligen, geen goede Antirevolutionairen zijn.

Zij gaan zwanger van een libertijnsche conceptie.

Hun staatsidee is van liberalistischen oorsprong.

Zij spelen Rome en het liberalisme van Thorbecke in de kaart.

Zij zetten de deur open voor volmaakte losbandigheid en de revolutie.

Waarlijk geen geringe beschuldigingen!

In dezen geest liet hij zich uit in een stembusspeech te Dordrecht.

Juist in Dordrecht boerden wij bij de verkiezingen hard achteruit.

Nu beweren we niet, dat prof. Visscher hiervan de schuld draagt.

Maar zeker blijkt hieruit, dat hij door zoo te ageeren tegen de Gereformeerde Kerken geen stemmen van Hervormden, Christelijke Gereformeerden en Kerstenianen heeft gewonnen.

Evenmin beschouwen we prof. Dr H. Visscher als de tolk van alle Hervormde Antirevolutionairen.

Er zijn er, die er anders over denken dan hij.

Toch is hij een van de meest vooraanstaande Hervormde woordvoerders.

En zoolang de organisatie van Hervormde Antirevolutionairen dit gevoelen van prof. Visscher niet openlijk heeft gedesavoueerd, is het niet in orde.

Het moet van die zijde onmogelijk worden gemaakt, dat prof. Visscher of wie dan ook andere Antirevolutionairen verdacht maakt.

Gebeurt dat niet, dan zou er een uiterste noodzaak kunnen komen.

Een uiterste noodzaak om ook de Antirevolutionairen, die tot de Gereformeerde Kerken behooren, afzonderlijk te organiseeren.

Eigenlijk is dat op zichzelf reeds de konsekwentie van het verzamelen blazen van Hervormde en van Christelijke Gereformeerde Antirevolutionairen.

Maar het realiseeren van die konsekwentie zou door het lijdelijk toezien van zulk een verdachtmaking kunnen worden verhaast.

Niet, dat wij aan die verhaasting willen meewerken.

Integendeel.

Doch wij waarschuwen slechts.

Men kan met die Antirevolutionairen, die lid zijn van een onzer Gereformeerde Kerken, niet alles doen.

Zij kunnen veel over hun kant laten gaan.

Maar zij mogen zich niet laten aanleunen, dat zij geen goede Antirevolutionairen zijn.

Nog eens, wij waarschuwen slechts. Wij waarschuwen: de kruik gaat zoolang te water tot zij barst.

Prof. Visscher en anderen: speelt niet langer uw roekeloos spel!

Wij voor ons drijven ten aanzien van art. 36 niet.

Wie vóór het behoud van de te Utrecht geschrapte woorden is, is voor ons even goed antirevolutionair als wie er tegen is.

Zelfs is het in onze Gereformeerde Kerken zóó gesteld: wie belijdt, dat het ambt van de overheid is om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, wordt van haar gemeenschap uitgesloten noch geweerd.

Men is vrij om het aan te nemen en te verwerpen.

Die woorden vormen slechts geen akkoord van gemeenschap meer.

Het drijven moet dan ook gezocht aan de andere zijde.

De politieke verkettering is er in vollen gang.

Och, dat men nog in tijds bedacht: wie wind zaait, zal storm oogsten.

Nu de zaken zich zoo ontwikkeld hebben is er reden te meer om die partijtjes in de Partij met bekwamen spoed op te ruimen.

Al waren ze van geheel andere geaardheid, dan nog zouden zij de eenheid der Partij schaden.

Maar nu zij een kerkelijk cachet krijgen, zijn ze te gevaarlijker, doen zij aan den beproefden stelregel, dat kerk en politiek niet mogen vermengd, afbreuk en loopen zij uit op verzwakking en ten laatste op ontbinding van de Partij.

Het „afzonderlijk optrekken en gezamenlijk overwinnen" moge van toepassing zijn op partijen, die principieel veel met elkander gemeen hebben, maar op niet onbelangrijke punten verschillen, voor hen, die een en hetzelfde politiek beginsel huldigen is die leuze niet uitgevonden.

Wordt die taktiek binnen een partij gevolgd, dan is deze meteen door den dood getekend.

Worden deze omstandigheden ernstig onder de oogen gezien...

Worde over dit ziekte-symptoom konsult gehouden.

Het leven en de bloei der Antirevolutionaire Partij hangen er aan.

HEPP.

PERSSCHOUW.

Dominee en zijn kinderen.

In „De Hervorming" (Vrijzinnig) schrijft ds D. Drijver:

Opmerking verdient eveneens hoe weinig domineeszoons in onzen tijd in de voetsporen van hun vader treden. Kon men vroeger het predikambt volgen tot de kinderen van het derde en vierde geslacht, thans is het een zeldzaamheid als een predikant een zijner zoons in het heilig dienstwerk mag bevestigen.

Hoe dit te verklaren?

Wij wagen eene gissing.

Hoe meer het predikambt in onzen modernen, gelijkmakenden tijd verwereldlijkt, hoe minder het spreekt tot de kinderlijke verbeelding der jonge pastoriebevolking.

Wat is er nog in het Domineesgezin van thans over van de voorbereiding tot den sabbath, d. w. z. van den stillen Zaterdag, waarop vader zijn preek maakt?

Wat van het deftig ambtsgewaad, nu vader in zijn donker — en nog niet eens altijd donker — colbertpakje de fiets bestijgt, in niets verschillend van ieder ander.

Wat — tenzij hier en daar op een dorp — van de plechtige aanneming op de studeerkamer, ja wat onderscheidt die studeerkamer zelf, met zijn schrijfmachine, cartonnière en stapeldoozen van ieder andere moderne werkkamer? Waar is ook de eerbied, waarmede de menschen op straat vader groeten, en waar zijn de eerstelingen des velds hem door gemeenteleden als eeregave aangeboden?

Al het bijzondere is voor de pastoriekinderen verdwenen. Worden zij wat ouder, dan bemerken zij dat het bijzondere van vader hierin bestaat, dat hij nooit klaar is; dat hij op het dorp de wrijfpaal is van alle kleine dorpskwesties en in de stad eigenlijk niet tot zijn recht komt, terwijl het hun allerminst ontgaat hoe zelden het in de kerkelijke wereld christelijker toegaat dan daarbuiten.

Zou deze dubbele ervaring animeeren tot de keuze van vaders werkkring op een leeftijd, waarop men voornamelijk ziet wat voor oogen is?

Wij weten niet hoe de verhouding is bij de vrijzinnigen, over wie ds Drijver hier schrijft. Wel weten wij, dat bij ons de verhoudingen gelukkig heel anders zijn; zie slechts het aantal theologen, en lees ook hun namen. Maar ook weten we — en dit verbiedt ook reeds de zelfgenoegzaamheid — dat de gevaren, die hier genoemd worden, ook ons bedreigen. Het leven wordt er niet mooier op. Ook niet het predikantsleven, in het algemeen. Men moet dieper graven, om den verborgen schat ook hier te vinden.

Dieper graven is goed voor „een mensch".

Maar de dingen dieper wegstoppen, dan God ze verborgen heeft — dat is verkeerd van „de menschen".

Geestelijke inflatie.

„De Hervorming" (vrijzinnig) schrijft ook over een artikel in „Die Kreatur":

„De achteruit geleefde tijd" (rückwärts gelebte Zeit): onder dezen titel bespreekt Eugen Rosenstock onze ervaringen 1918—1928. Bij nadenken zal de lezer allicht begrijpen, wat de auteur onder dezen vreemden titel verstaat. Het is een wijd verbreide meening geweest, dat de toestand waarin het einde van den wereldoorlog ons achterliet een uitnemend uitgangspunt was voor de verdere ontwikkeling der menschheid. R. is van een totaal ander gevoelen. Voor dezen tijd acht hij het begrip inflatie karakteristiek in veel wijderen dan in financieelen zin. En wat wij in den loop der laatste tien jaren geleerd hebben is volgens hem, dat wij gingen inzien dat wij bij inflatie, anders gezegd met schijnwaarden, leefden en het uitgangspunt van ons leven niet hadden te nemen in 1918. Het artikel is zeer eenzijdig, maar als correctief van andere eenzijdigheid daarom niet onnuttig.

Misschien wordt „de oorlog" wel wat al te gemakkelijk overal bijgehaald.

Merkwaardige geluiden.

Evenegns „De Hervorming" is het weer, die in een artikel van R. Houwink, schrijft:

Hoevelen nog houden de oogen gesloten voor de kritische positie, waarin het Protestantisme — eerst recht na den grooten oorlog, doch toch ook reeds daarvóór — is geraakt; hoe weinigen durven de bekentenis aan, dat het wezens-protest van den reformatorischen mensch hoe langer hoe meer tot een formeel protest is verslapt en verzwakt; dat in orthodoxe zoo goed als in moderne richting de oorspronkelijke kracht aan een al te vlotte „verwereldlijking" (wat in dit verband mechaniseering beduidt) werd ten offer gebracht. Alleen reeds de taal van een Luther en een Calvijn, in vergelijking met die der hedendaagsche theologie van welke schakeering ook, doet ons zien hoe voos en onwerkelijk het meerendeel onzer theologische werken, de enkele goede niet te na gesproken (ik denk aan Abraham Kuyper en Roessingh!), geworden is. En hoe blind is men ook nog hiervoor, vooral in vrijzinnige kringen, al begint zich daar in den laatsten tijd een verheugende kentering van gedachten dienaangaande